

РОЗДІЛ 4 ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 339.543:336.74

DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/2-96-9>**Грабчук І. Л.**

Державний університет «Житомирська політехніка»

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

В роботі проведено дослідження поняття моніторингу, яке є основоположним для вивчення підходів до трактування фінансового моніторингу. Відображаючи місце останнього у видовій мережі, наведено його характеристику як виду економічного моніторингу. На основі систематизації підходів до поняття фінансового моніторингу доведена доцільність його розгляду у юридичній (інструментарій протидії злочинним фінансовим операціям на різних рівнях здійснення) та фінансовій (складова фінансового контролю) площинах. Таке поєднання дозволить враховувати основне призначення фінансового моніторингу, а також методи та засоби його здійснення. Доведено, що основою для визначення досліджуваного поняття повинно бути його призначення – запобігання та протидія відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Перспективами подальших досліджень є розкриття інших концептуальних основ (видів, функцій, принципів та методів) фінансового моніторингу.

Ключові слова: моніторинг, фінансовий моніторинг, фінансовий контроль, відмивання коштів, фінансування тероризму.

Постановка проблеми. Наукове пізнання ґрунтується на визначеному понятійно-категоріальному апараті, притаманному певній галузі знань. Незважаючи на те, що самі поняття можуть мати як науковий, так і ненауковий характер, саме перші, виступаючи своєрідними еталонами, забезпечують порівняння отриманої інформації та достовірність здійснених висновків. Це підкреслює необхідність урегулювання теоретичних питань, зокрема дотримання єдиного підходу до трактування понять, при проведенні дослідження в будь-якій сфері. Стосується дане твердження і понять в сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, зокрема фінансового моніторингу.

Органи державної влади більшості країн світу докладають значних зусиль для створення та забезпечення ефективного функціонування національним систем фінансового моніторингу. Адаже неконтрольоване переміщення значних коштів створює серйозні загрози для безпеки держави. Проте не дивлячись на заходи, які вживаються для створення і функціонування систем фінансового моніторингу, на законодавче закріплення даного поняття, його глибокі наукові дослідження відсутні, тому підходи до його визначення та інші теоретичні основи продовжують підніматися в працях науковців. Зумовлено це, насамперед тим, що в межах протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму дане поняття виникло порівняно нещодавно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань фінансового моніторингу актуалізується із законодавчими змінами в даній сфері. Враховуючи, що прийняття Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» відбулося наприкінці 2019 року, то вивчення проблематики боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму перейшло на новий виток. В той же час залишаються актуальними не тільки практичні, але й теоретичні аспекти даного питання.

Фінансовий моніторинг є об'єктом дослідження в таких сферах, як банківська діяльність Колодізев О.М., Плєсқун І.В. [4]; Бухтіарова А.Г., Тетєрева О.Ю. [1]; економічна безпека Кузьменко О.В., Доценко Т.В., Скринька Л.О. [5]; національна безпека Пушак Я.Я., Трушкіна Н.В. [8]; Грабчук О.В., Супрунова І.В. [3]; а також в умовах воєнного стану Кушнір Н.Б., Адамчук Т.Л., Царук Д.С. [6]. Не дивлячись на значні напрацювання, питання концептуальних основ фінансового моніторингу залишаються не розкритими в повній мірі, зокрема потребують уточнення його трактування та визначення взаємозв'язку з іншими видами моніторингу.

Основною метою цієї роботи є систематизація підходів науковців до поняття фінансового моніторингу та встановлення його зв'язку з іншими видами моніторингу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В процесі дослідження спеціалізованої економічної літератури встановлено, що серед теоретичних питань з проблематики фінансового моніторингу дослідники значну увагу відводять узагальненню підходів до його трактування. Різноманітність підходів значною мірою зумовлена тим, що фінансовий моніторинг є об'єктом дослідження в різноманітних сферах таких, як фінансове право, фінанси, державне управління тощо [3].

І хоча науковці поняття «фінансовий моніторинг» інтерпретують по-різному, майже всі визначення враховують походження однієї із його складових – поняття «моніторинг» (з англійської monitoring – відстеження, від латинського «monitor» – той, що наглядає, нагадує, спостерігає, застерігає), яке найчастіше розкривають через спостереження, контроль, діагностику, експертизу.

Дійсно багатозначність слова особливо проявляється при перекладі з іноземної мови, що часто викликає неоднозначність розуміння і, відповідно, помилки в методичному застосуванні. Наведені підходи до трактування поняття «моніторинг» хоч і розкривають його з різних форматів, проте не суперечать один одному. Хоча дискусійність

трактування може мати значно глибше коріння, пов'язане із характеристикою наведених термінів як методів контролю.

Як правило, розкриваючи особливості моніторингу, дослідники розуміють під ним спеціально організоване, систематичне спостереження за станом об'єктів, явищ, процесів. Залежно від сфери система моніторингу може функціонально доповнюватися аналітичною та/або оціночною складовими, що для економічної науки є цілком виправданим. Адже для економічних явищ та процесів вирішальне значення має не просто фіксування фактів, а, насамперед, формування висновків та пропозицій, розробка прогнозів, що можна зробити тільки на основі отриманих аналітичних даних.

Щодо визначення видів моніторингу, то залежно від сфери виділяють соціологічний, екологічний, педагогічний, медичний, правовий, економічний. Щодо останнього, то серед науковців існують різні варіанти його представлення та співвідношення з іншими підвидами, зокрема з фінансовим моніторингом. Так, у вітчизняній науковій літературі ще декілька років тому доволі часто зустрічалось таке поняття, як фінансово-економічний моніторинг. Його основні завдання, як правило, науковці [7; 11–12] окреслювали в межах адаптації до внутрішніх та зовнішніх умов, попередження кризових і негативних ситуацій у діяльності підприємства, тим самим проводячи його зв'язок з системою антикризового управління на підприємстві.

Крім того, визначено, що в межах одного дослідження для позначення поняття можуть використовуватися декілька різних термінів. Так, розкриваючи особливості вибору інструментів обліково-аналітичного та фінансового моніторингу підприємства, Сусіденко О.В. [9] вживає терміни «фінансовий моніторинг», «моніторинг фінансового стану», «моніторинг фінансової безпеки», фактично використовуючи їх як синоніми. Щодо взаємозв'язку між цими термінами, то науковцем вказано на можливість умовного поділу фінансового моніторингу на два блоки: моніторинг фінансової діяльності підприємства та моніторинг фінансового стану, проте розмежування при описі загальних теоретичних засад автором не здійснено. Використання ж великої кількості термінів для розкриття одного поняття ускладнює його розуміння, дослідження, виявлення тенденцій та здійснення висновків.

Також, незважаючи на те, що Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» 06.12.2019 р. № 361-IX чітко окреслено основне призначення фінансового моніторингу – боротьба з відмивання коштів та фінансуванням тероризму, спостерігається розходження щодо принципового питання: на що саме повинен бути спрямований фінансовий моніторинг.

Все ж таки більшість вітчизняних науковців та практиків пов'язують фінансовий моніторинг з фінансовим контролем. Так, дослідники Кузьменко О.В., Доценко Т.В., Скринька Л.О. [5] розкривають фінансовий моніторинг як один із фінансових інструментів забезпечення фінансової безпеки, який забезпечує облік, аналіз та контроль грошових потоків, контроль за відхиленнями фінансового стану підприємств, установ, організацій.

Проводячи ґрунтовне дослідження Пушак Я.Я. та Трушкіна Н.В. щодо трактування поняття

«фінансовий моніторинг», узагальнили ряд підходів до його визначення, зокрема:

- певний нормативно-правовий комплекс окремих превентивних заходів;
- сукупність визначених заходів суб'єктів фінансового моніторингу;
- особливий різновид фінансового контролю та нагляду [8, с. 199].

При цьому науковці наголошують на тому, що «фінансовий моніторинг здебільшого розглядається з позицій економічної, фінансової, інформаційної безпеки; протидії легалізації (відмивання) доходів; інституційного, методичного, організаційного та нормативно-правового забезпечення. Однак у сучасних умовах господарювання фінансовий моніторинг доцільно розглядати з позицій національної безпеки» [8, с. 199].

Розглядаючи особливості фінансового моніторингу в умовах воєнного стану, Кушнір Н.Б., Адамчук Т.Л., Царук Д.С. представляють систему фінансового моніторингу «як комплекс засобів, які використовують суб'єкти моніторингу в напрямі виявлення і протидії легалізації доходів, що були отримані злочинним шляхом та фінансування тероризму (ВК/ФТ)» [6, с. 82]. Науковці розглядають дане поняття з практичної точки зору, приділяючи значну увагу сервісам (зокрема, Опендатабот, YouControl), які дозволяють перевіряти ряд даних підприємства, а також організації обміну інформації між суб'єктами фінансового моніторингу.

Не дивлячись на всю неоднозначність підходів до сутності досліджуваного поняття більшість науковців єдині в позиції, що фінансовий моніторинг є важливим інструментом протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, і як наслідок є гарантією належного розподілу фінансів та забезпечення стабільності фінансової системи країни.

Тищенко В.В. [10] та Вовчак О.Д., Стаднічук Р.В. [2, с. 75], узагальнюючи позиції дослідників, визначають дві основні площини (або два підходи), в яких науковці трактують фінансовий моніторинг:

- 1) регуляторна (контрольна) функція суб'єкта моніторингу (фінансовий моніторинг як складова фінансового контролю) – фінансовий підхід;
- 2) інструментарій протидії злочинним фінансовим операціям на різних рівнях здійснення – юридичний підхід.

На нашу думку, наведені площини не заперечують одна одну, а швидше доповнюють: в юридичній площині наводиться основне призначення фінансового моніторингу, а той же час як економічна площина розкриває методи та засоби його здійснення. В результаті проведення заходів фінансового моніторингу виявляються операції з грошовими коштами, майном, які були отримані в результаті незаконного використання коштів, що належать державі або іншим суб'єктам на праві власності.

Окремі дослідники вказують як недолік обмеження мети фінансового моніторингу тільки виявленням операцій, схем та механізмів відмивання коштів та фінансування тероризму. Ми не підтримуємо таку позицію, адже саме таке призначення вказано на законодавчому рівні, саме воно, в першу чергу, впливає на вибір специфічних методів та прийомів, які застосовуються в ході фінансового моніторингу. Для необхідності опису інструментарію, який може використовуватися для іншого призначення (наприклад, для зниження витрат на фінансування діяльності підпри-

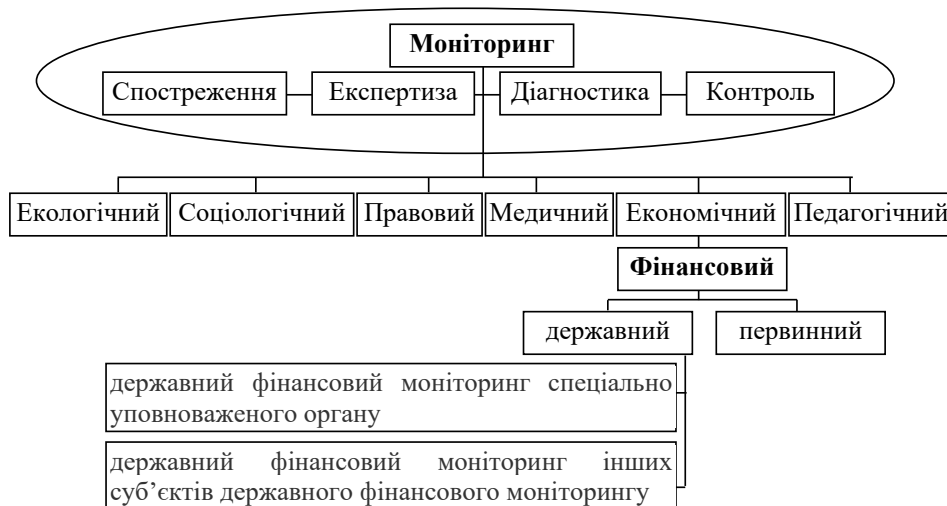

Рис. 1. Місце фінансового моніторингу у видовій мережі

Джерело: розробка автора

емства, забезпечення раціонального управління майном тощо) доцільно використовувати інші терміни, наприклад, моніторинг фінансових потоків.

Отже, в ході проведеного аналізу літературних джерел визначено, що підходи до трактування поняття фінансового моніторингу зумовлені як специфікою сфери, в якій розглядається використання даного інструментарію, так і рівнем, на якому вивчаються можливості його реалізації та які покладені в основу його видів відповідно до національного законодавства (рис. 1).

Відповідно до суб'єктів в Україні визначено два рівні фінансового моніторингу: первинний та державний. Державні суб'єкти фінансового моніторингу, до яких належать Національний банк України, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство цифрової трансформації України, Державний комітет фінансового моніторингу України, відповідають за розробку загальних правил, якими повинні керуватися первинні суб'єкти фінансового моніторингу, отримують від них інформацію та приймають кінцеві рішення. А вже первинні суб'єкти, керуючись нормативно-правовими документами в сфері фінансового моніторингу та встановленими правилами, здійснюють заходи фінансового моніторингу

(заходи належної перевірки, зокрема ідентифікація та верифікація особи, встановлення мети та характеру ділових відносин, забезпечення актуальності документів, моніторинг ділових відносин; повідомлення державних суб'єктів фінансового моніторингу, якщо є інші ознаки порогової операції).

Висновки з проведеного дослідження. В ході проведеного дослідження встановлено, що організація та забезпечення здійснення ефективної протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму передбачає використання визначеного понятійного апарату, дотримання якого дозволить більш повно та точно визначити дієві заходи та методи цієї боротьби.

За результатами огляду наукової літератури зроблено висновок про відсутність єдиної думки щодо поняття «фінансовий моніторинг», а також встановлено розходження щодо принципового питання: на що саме повинен бути спрямований фінансовий моніторинг. Вважаємо, що основою для визначення досліджуваного поняття повинно бути його призначення – запобігання та протидія відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Розуміння фінансового моніторингу в такій площині відповідає діючому законодавству та дозволяє чітко окреслити його методи та засоби. Для забезпечення виконання інших завдань та вибору необхідного інструментарію доцільно використовувати інші терміни.

Список використаних джерел:

1. Бухтіарова А.Г., Тетерева О.Ю. Фінансовий моніторинг як інструмент детінізації банківської системи. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2019. № 3. С. 59–65. DOI: <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2019.3-8>
2. Вовчак О.Д., Стаднійчук Р.В. Фінансовий моніторинг ризиків як інструмент фінансового оздоровлення банків. *Економічний простір*. 2020. № 157. С. 74–77. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/157-14>
3. Грабчук О., Супрунова І. Фінансовий моніторинг як умова забезпечення державної безпеки країни: поняття, складові, етапи розвитку. *Аспекти публічного управління*. 2020. Т. 8. № 4. С. 75–83
4. Колодізев О. М., Плескун І. В. Фінансовий моніторинг у банках України: сутність і визначення проблем реалізації в сучасних умовах розвитку економіки. *Управління розвитком*. 2017. № 3-4 (189-190). С. 24–35.
5. Кузьменко О.В., Доценко Т.В., Скринька Л.О. Роль фінансового моніторингу в сучасній системі забезпечення економічної безпеки національної економіки. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2019. № 3(65). С. 98–108.
6. Кушнір Н.Б., Адамчук Т.Л., Царук Д.С. Фінансовий моніторинг суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану. *Вісник НУВГП. Серія «Економічні науки»*. 2022. Вип. 3(99). С. 78–90. DOI: <https://doi.org/10.31713/ve320228>
7. Полозова Т.В., Халіна В.М. Особливості побудови системи фінансово-економічного моніторингу підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. № 39. С. 271–275.
8. Пушак Я.Я., Трушкіна Н.В. Сутність поняття «фінансовий моніторинг» у контексті забезпечення національної безпеки. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 2 (41). С. 197–203.
9. Сусіденко О.В. Вибір інструментів обліково-аналітичного та фінансового моніторингу підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. Вип. 6. С. 199–204.
10. Тищенко В.В. Фінансовий моніторинг як елемент системи економічної безпеки банку. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Дала*. 2016. № 3 (227). С. 81–86.

11. Халіна В.М. Концепція фінансово-економічного моніторингу підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2013. № 42. С. 331–334.
12. Халіна В.М., Полозова Т.В., Пригунов П.Я. Фінансово-економічний моніторинг діяльності підприємства: теоретичні аспекти. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. № 4. С. 203–207.

References:

1. Bukhtiarova A.H., Tietierieva O.Iu. (2019) Finansovyi monitorynh yak instrument detinizatsii bankivskoi systemy [Financial monitoring as a tool of detinization of the banking system]. *Bulletin of Sumy State University. Economy series*, no. 3, pp. 59–65. DOI: <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2019.3-8>
2. Vovchak O.D., Stadniichuk R.V. (2020) Finansovyi monitorynh ryzkyv yak instrument finansovoho ozdorovlennia bankiv [Financial monitoring of risks as a tool for financial rehabilitation of banks]. *Economic space*, no. 157, pp. 74–77. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/157-14>
3. Hrabchuk O., Suprunova I. (2020) Finansovyi monitorynh yak umova zabezpechennia derzhavnoi bezpeky krainy: poniattia, skladovi, etapy rozvytku [Financial monitoring as a condition for ensuring the state security of the country: concepts, components, stages of development]. *Aspects of public administration*, vol. 8, no. 4, pp. 75–83.
4. Kolodiziev O.M., Pleskun I.V. (2017) Finansovyi monitorynh u bankakh Ukrainy: sutnist i vyznachennia problem realizatsii v suchasnykh umovakh rozvytku ekonomiky [Financial monitoring in banks of Ukraine: the essence and definition of implementation problems in modern conditions of economic development]. *Development management*, no. 3-4 (189-190), pp. 24–35.
5. Kuzmenko O.V., Dotsenko T.V., Skrynka L.O. (2019) Rol finansovoho monitorynhu v suchasni systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky natsionalnoi ekonomiky [The role of financial monitoring in the modern system of ensuring the economic security of the national economy]. *Scientific view: economics and management*, no. 3(65), pp. 98–108.
6. Kushnir N.B., Adamchuk T.L., Tsaruk D.S. (2022) Finansovyi monitorynh subiektiv hospodariuvannia v umovakh voiennoho stanu [Financial monitoring of business entities under martial law]. *Bulletin National University of Water and Environmental Engineering*, vol. 3(99), pp. 78–90. DOI: <https://doi.org/10.31713/ve320228>
7. Polozova T.V., Khalina V.M. (2012) Osoblyvosti pobudovy systemy finansovo-ekonomichnoho monitorynhu pidpriemstva [Peculiarities of building a system of financial and economic monitoring of the enterprise]. *Herald of the economy of transport and industry*, no. 39, pp. 271–275.
8. Pushak Ya.Ia., Trushkina N.V. (2021) Sutnist poniattia "finansovyi monitorynh" u konteksti zabezpechennia natsionalnoi bezpeky [The essence of the concept of "financial monitoring" in the context of ensuring national security]. *Herald of economic science of Ukraine*, no. 2 (41), pp. 197–203.
9. Susidenko O.V. (2018) Vybir instrumentiv oblikovo-analitychnoho ta finansovoho monitorynhu pidpriemstva [Selection of tools for accounting and analytical and financial monitoring of the enterprise]. *Problems of the systemic approach in economics*, vol. 6, pp. 199–204.
10. Tyshchenko V.V. (2016) Finansovyi monitorynh yak element systemy ekonomichnoi bezpeky banku [Financial monitoring as an element of the bank's economic security system]. *Bulletin of the Eastern Ukrainian National University named after Volodymyr Dahl*, no. 3 (227), pp. 81–86.
11. Khalina V.M. (2013) Kontseptsiia finansovo-ekonomichnoho monitorynhu pidpriemstva [The concept of financial and economic monitoring of the enterprise]. *Herald of the economy of transport and industry*, no. 42, pp. 331–334.
12. Khalina V.M., Polozova T.V., Pryhunov P.Ia. (2012) Finansovo-ekonomichni monitorynh diialnosti pidpriemstva: teoretychni aspekty [Financial and economic monitoring of enterprise activity: theoretical aspects]. *Herald of the economy of transport and industry*, no. 4, pp. 203–207.

Hrabchuk Iryna

Zhytomyr Polytechnic State University

PROBLEM ASPECTS OF INTERPRETING THE CONCEPT OF FINANCIAL MONITORING

Summary

When conducting research in any field, it is necessary to settle theoretical issues, in particular, adherence to a unified approach to the interpretation of concepts. The main goal of this work is to systematize scientific approaches to the concept of financial monitoring and establish its connection with other types of monitoring. To achieve the goal, the following methods were used: analysis and synthesis, logical generalization, comparison. In the process of researching the specialized economic literature, it was established that among the theoretical issues of financial monitoring, researchers pay considerable attention to the generalization of approaches to its interpretation. The variety of approaches is largely due to the fact that financial monitoring is the object of research in many areas: financial law, finance, public administration. The article researches the concept of monitoring. It is fundamental for the study of approaches to the interpretation of financial monitoring. It was determined that the functional components of monitoring should be observation, analysis and evaluation. This is especially important for economic science. After all, for economic phenomena and processes, the decisive importance is not the recording of facts, but the formation of conclusions and proposals. The place of financial monitoring in the species network is shown, and its characteristics as a type of economic monitoring are given. The expediency of considering financial monitoring from the legal (tools for combating criminal financial operations at various levels of implementation) and financial (a component of financial control) approaches has been proven. Such a combination will allow taking into account both the main purpose of financial monitoring and the methods and means of its implementation. It has been proven that the basis for defining the studied concept should be its purpose – prevention and countermeasures against money laundering and terrorist financing. Prospects for further research are the disclosure of other conceptual foundations (types, functions, principles and methods) of financial monitoring.

Key words: monitoring, financial monitoring, financial control, money laundering, terrorist financing.